

С. М. Ткач

Спеціальні економічні зони в Україні: досвід і нові пріоритети просторової організації

Досліджено умови, особливості та результати функціонування СЕЗ в Україні. Здійснено комплексне оцінювання ефективності функціонування СЕЗ у Львівській області (на прикладі СЕЗ «Яворів» і СЕЗ туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець») за період 2000-2015 рр. Показано їх вплив на соціально-економічний розвиток Львівської області загалом і м. Трускавець і Яворівського району зокрема. Визначено основні причини невдалого досвіду застосування СЕЗ на територіях регіонів. Грунтуючись на отриманих результатах дослідження та враховуючи первинну мету створення СЕЗ, задекларовану законодавством, проведено SWOT-аналіз функціонування СЕЗ в Україні. Встановлено відсутність доцільності продовжувати функціонування СЕЗ у попередньому вигляді та визначено необхідність переходу до СЕЗ третього покоління. У цьому контексті окреслено нові пріоритети просторової організації.

Ключові слова: спеціальні економічні зони, інвестиційна привабливість, конкурентоспроможність, інноваційна діяльність, нові форми просторової організації бізнесу.

Наявність системної кризи у вітчизняній економіці вимагає рішучих дій щодо створення сприятливого середовища для вільного розвитку підприємництва, розкриття потенціалу регіонів, підвищення їх інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності. Спеціальні економічні зони (СЕЗ) є вагомим чинником розвитку світової економіки. У понад 100 країнах світу діють тисячі СЕЗ у вигляді різних форм просторової організації бізнесу [22]. Найуспішніші практика застосування СЕЗ спостерігається у Китаї, США, Бразилії, Великобританії, Швейцарії, країнах Південно-Східної Азії та ін. [21]. В Україні до 2001 р. було створено 11 СЕЗ терміном на 20-60 років [13]. Однак на нинішній день гостро стоїть питання у доцільності подальшого використання такої форми просторової організації бізнесу. З огляду на це, виникає актуальна потреба в ґрунтовному дослідженні вітчизняної практики функціонування СЕЗ крізь призму ретро- та перспективи розвитку.

Дослідженню теоретико-прикладних аспектів проблематики СЕЗ присвячено багато праць. Зокрема, спеціалістами Світового банку періодично проводиться ґрунтовне дослідження продуктивності та перспектив розвитку СЕЗ у країнах світу [20; 22]. Провідними науковцями ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України» В. С. Кравцівим, П. В. Жуком та ін. здійснено значні прикладні напрацювання з питань СЕЗ (пакет документів щодо створення комплексної СЕЗ «Львів», СЕЗ туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець» і «Яремче»; проект закону України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку у гірських зонах України» та обґрунтування його необхідності») [14]. Окрім того, М.І. Мельник вивчено інституційно-економічні проблеми формування бізнес-середовища в Україні та особливості розвитку нових форм просторової організації бізнесу [12]. Правовий аспект регулювання господарської діяльності в СЕЗ України розкрито у монографії О.В. Буткевича [2]. Натомість теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання досліджувала О. В. Зельдіна [11]. Перспективи СЕЗ в Україні ґрунтовно розглядали В. І. Пила, О. С. Чмир і В. М. Загородній [16]. Розвиток цього питання у контексті українсько-польського співробітництва було отримано у праці В. В. Борщевського і В. В. Засадко [1].

Водночас, попри широке висвітлення проблематики СЕЗ науковцями та практиками, вона досі залишається нерозкритою і містить багато дискусійних питань. Зокрема, потребує подальшого ґрунтовного вивчення результативність понад 16-річної діяльності СЕЗ в Україні та перспективи їх розвитку.

Метою статті є вивчення вітчизняного досвіду функціонування СЕЗ крізь призму їх ефективності та можливості трансформації у нові форми просторової організації бізнесу.

Згідно із Законом України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [6], СЕЗ може бути певна частина території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. Зокрема, на територіях 11 СЕЗ («Азов», «Донецьк», «Закарпаття», «Інтерпорт Ковель», «Курортотоліс Трускавець», «Миколаїв», «Порто-франко», «Порт Крим», «Рені», «Славутич», «Яворів») впроваджувалися такі податкові пільги: звільнення суб'єктів господарювання від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації інвестиційних проектів, і зменшення діючої ставки податку на прибуток, а також звільнення від: оподаткування інвестицій, сплати ввізного мита, податку на додану вартість, обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті, плати за землю та від сплати зборів до деяких бюджетних фондів. Однак у 2005 р. ці пільги були скасовані [4], внаслідок чого кількість суб'єктів господарювання у СЕЗ України за 2005-2015 рр. скоротилася більш ніж удвічі (з 161 до 80), як і кількість інвестиційних проектів (з 168 до 82) [3].

За станом на початок 2015 р. було повністю завершено, припинено або не здійснювалася реалізація інвестиційних проектів у СЕЗ «Миколаїв», «Курортотоліс Трускавець», «Славутич», було ліквідовано СЕЗ «Порт Крим» в АР Крим та припинилося надходження інформації про СЕЗ «Донбас» [13].

Загалом метою створення СЕЗ в Україні було залучення іноземних інвестицій, нарощування експорту товарів і послуг, поліпшення розвитку інноваційної діяльності, використання трудового та природного ресурсу, розвитку інфраструктури та прискорення соціально-економічного розвитку країни [6]. Однак функціонування вітчизняних СЕЗ не дало очікуваних результатів. До прикладу, у 2004 р. суб'єктами СЕЗ і ТПП було реалізовано 5,7% промислової продукції України, проте сплачено до бюджетів 1,2 млрд грн при наданих пільгах у 4,7 млрд грн [13]. У 2007 р. коефіцієнт бюджетної ефективності СЕЗ України (співвідношення податкових надходжень і пільг) становив у середньому 0,59. Ефективними за цим показником було шість СЕЗ: «Азов» (15,5), «Яворів» (2,6), «Курортотоліс Трускавець» (2,5), «Миколаїв» (2,4) і «Порто-франко» (1,1) [10]. За 1998-2013 рр. коефіцієнт бюджетної віддачі залучених інвестицій (відношення обсягу платежів до бюджетів і державних цільових фондів до обсягу інвестицій) становив 1,1 [3].

Окрім того, СЕЗ не стали платформою для активізації розвитку інноваційної діяльності [18]. До прикладу, у 2000 р. питома вага підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність в Україні, становила 14,8%, однак у наступних роках не вдалося поліпшити цей показник. Необхідно також відзначити, що лише 5% інвестицій у СЕЗ залучалися у високі технології [17]. Також обсяги залучених інвестицій, насамперед іноземних, у СЕЗ не здійснювалися в таких обсягах, як того очікувалося. Левову частку в СЕЗ становили вітчизняні інвестиції, тоді як іноземні інвестиції становили близько 10-30%.

До позитивних результатів функціонування СЕЗ в Україні за станом на 2015 р. належать: поліпшення працевлаштування населення (створено понад 21 тис. нових робочих місць), надходження інвестицій (1 млрд дол. США), наповнення бюджетів різних рівнів і державних цільових фондів (понад 1,2 млрд дол. США) [3]. Також за період 1998-2012 рр. сумарно обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) перевищували обсяги залучених інвестицій у 9 разів [3].

Серед усіх СЕЗ України найбільші обсяги інвестицій були освоєні у СЕЗ Львівської області. З огляду на це, пропонуємо ґрунтовніший аналіз досвіду функціонування СЕЗ здійснити на прикладі цього регіону. На території Львівської

області було створено терміном на 20 років СЕЗ туристсько-рекреаційного типу «Курортополіс Трускавець» (м. Трускавець, площа 774 га) і СЕЗ «Яворів» (Яворівський район, площа 116 тис. га). Пріоритетними видами діяльності у СЕЗ «Яворів» стало впровадження інноваційних проектів, видобування вуглеводів, харчова промисловість, легка промисловість, деревообробна та паперова промисловість, виробництво машин та устаткування, будівництво, транспорт, тоді як у СЕЗ «Курортополіс Трускавець»: лікувально-оздоровчі комплекси; виробництво мінеральних вод; рекреаційний туризм, асенізація, наукові дослідження у галузі охорони здоров'я [8; 9].

До 2005 р. для національних та іноземних юридичних і фізичних осіб, які здійснювали свою економічну діяльність на території СЕЗ у Львівській області, було передбачено низку преференцій (табл. 1). Внаслідок впровадження цих пільг передбачалося залучити 100 млн дол. США у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» і 277 млн дол. США у СЕЗ «Яворів». Окрім того, планувалося зберегти старі та створити нові робочі місця у кількості 14,5 тис. у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» і 7 тис. у СЕЗ «Яворів» [13].

Таблиця 1

Пільги, що надавалися інвесторам у СЕЗ Львівської області

СЕЗ «Курортополіс Трускавець»	СЕЗ «Яворів»
<ul style="list-style-type: none"> • перші 3 роки ставка податку на прибуток – 0%, з четвертого по шостий рік – 50% від діючої; • звільняється від оподаткування сума інвестиції, одержана згідно з проектом; • мито та ПДВ не справляються у разі ввезення з-за меж митної території України лікарських засобів, устаткування, обладнання, комплектуючих деталей до них, програмного забезпечення (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестпроектів; • надходження в іноземній валюті звільняються від обов'язкового продажу; • земельний податок не справляється на період освоєння земельної ділянки, у наступні 10 років він справляється за ставкою 50% від діючої. 	<ul style="list-style-type: none"> • перші 3 роки ставка податку на прибуток – 0%, у наступні роки – 50% від діючої; • перші 3 роки земельний податок не справляється, у наступні роки справляється за ставкою 50% від діючої; • не справляються збори до Державного інноваційного фонду та на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття; • мито та ПДВ не справляються у разі ввезення з-за меж митної території України устаткування, обладнання, комплектуючих до них (крім підакцизних товарів) для реалізації інвестиційних проектів, але не більше ніж 5 років.

Складено на основі джерела [8; 9].

З початку реалізації проектів у СЕЗ Львівської області надійшло інвестицій на суму 1051,8 млн грн (освоєно 1016,5 млн грн), з яких 13,2% – іноземні інвестиції, а 86,8% – вітчизняні інвестиції (за станом на 01.10.2015 р.). За цей період у структурі інвестицій за джерелами фінансування домінували власні кошти підприємств та організацій – 62,9%, а кошти іноземних інвесторів та кредитів банків становили більше 13%. Серед країн-інвесторів у СЕЗ Львівської області найбільші обсяги інвестицій надійшли з Польщі, Данії, США, Іспанії та Бельгії.

Найбільш активним періодом для реалізації інвестиційних проектів на територіях СЕЗ був період, коли діяв пільговий режим для суб'єктів підприємницької діяльності, що розташовані на території СЕЗ і реалізовували інвестиційні проекти у пріоритетних видах економічної діяльності кошторисною вартістю, еквівалентною не менше ніж 500 тис. дол. США. У СЕЗ «Яворів» у

перший рік функціонування (1999 рік) шість підприємств одержали інвестиції для реалізації інвестиційних проектів, тоді як вже у 2005 р. їх кількість зросла у 12,5 разу і становила 75. Натомість у СЕЗ «Курортполіс Трускавець» за 2000-2005 рр. кількість таких підприємств зросла лише більш ніж удвічі: з 9 до 19. За станом на 2005 р. на територіях СЕЗ Львівської області реалізовувалося 102 інвестиційних проекти (76 у «Яворів» і 26 у «Курортполіс Трускавець»), для реалізації яких надійшли інвестиції на суму 238,7 млн грн (рис. 1).

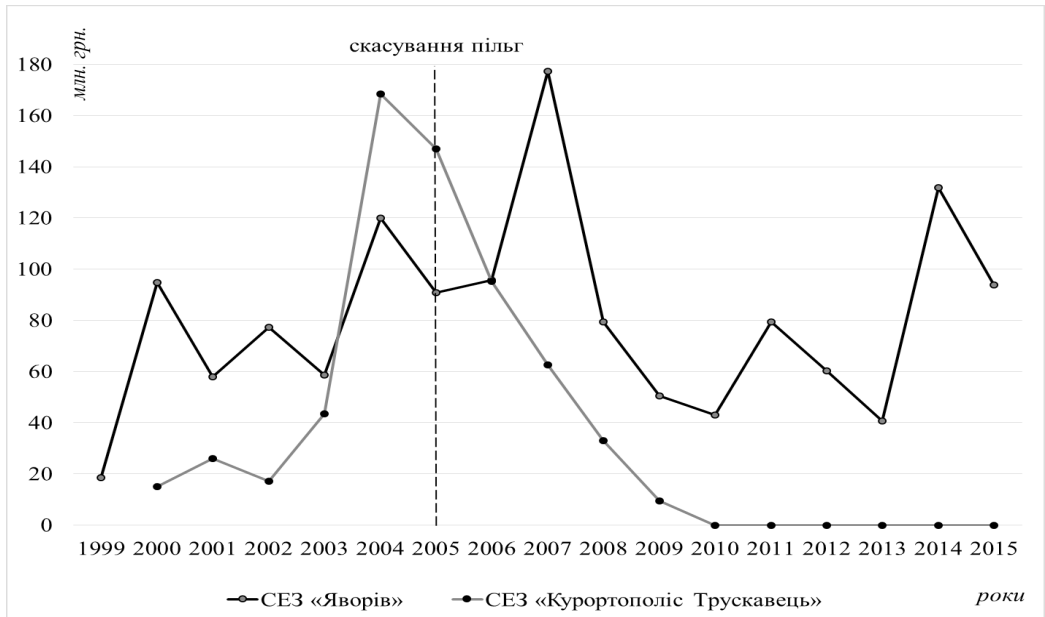

Рис. 1. Динаміка надходжень інвестицій у СЕЗ Львівської області
Побудовано на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

Скасування преференцій у 2005 р. кардинально змінило вектор залучення інвестиції для реалізації інвестиційних проектів. Зокрема, у СЕЗ «Яворів» у 2007 р. реалізовувалося 75 інвестиційних проектів, у 2011 р. – 62, а у 2015 р. – лише 34. У СЕЗ «Курортполіс Трускавець» ще у 2007 р. нараховувалося 24 інвестиційних проекти, для реалізації яких надійшли інвестиції, а через п'ять років (у 2011 р.) було реалізовано останній інвестиційний проект у цій СЕЗ.

Необхідно зазначити, що створення СЕЗ на територіях м. Трускавець і Яворівського району значно поліпшило їхні позиції у рейтингу регіонів Львівської області (рис. 2). Якщо у 1998 р. Яворівський район серед 27 регіонів Львівської області займав 6 місце за обсягами інвестицій в основний капітал, а м. Трускавець – 19 місце, то у 2000 р. – 2 і 14 місця відповідно. На противагу м. Трускавець, упродовж 2001-2015 рр. позиції Яворівського району у Львівській області за основними соціально-економічними показниками залишалися високими навіть після скасування пільг у СЕЗ.

На основі переліку показників щодо визначення ефективності функціонування СЕЗ і ТПР, затверджених чинним на сьогодні наказом Міністерства економіки та інших органів [15], здійснено оцінювання ефективності функціонування СЕЗ у Львівській області загалом і СЕЗ «Яворів», СЕЗ «Курортполіс Трускавець» зокрема (табл. 2).

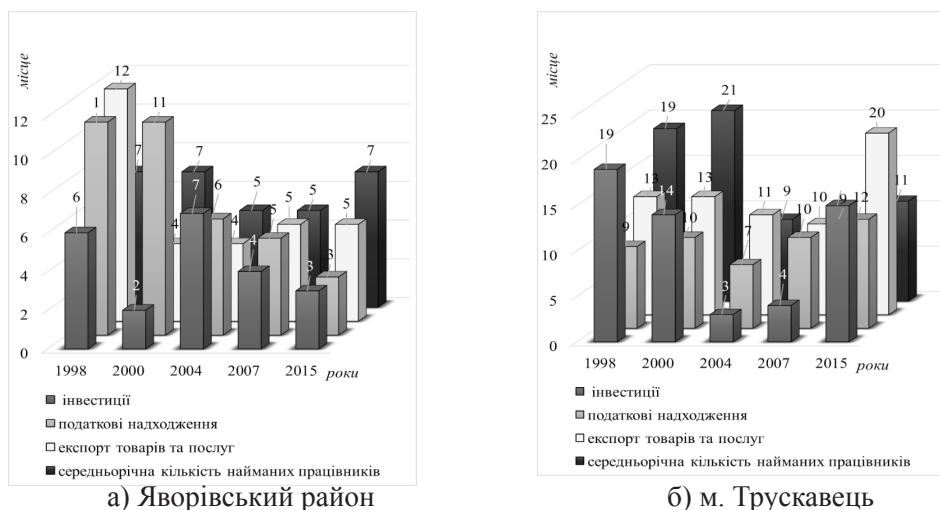

Рис. 2. Місце Яворівського району і м. Трускавець у рейтингу регіонів Львівської області за основними показниками соціально-економічного розвитку

Побудовано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

Як показали результати розрахунків, функціонування СЕЗ у Львівській області більшою мірою виявилось неефективним. Надання податкових пільг не забезпечило відповідної інвестиційної та бюджетної віддачі. Зокрема, у 2004 р. у СЕЗ «Яворів» обсяг наданих пільг з оподаткування перевищував платежі до бюджетів у 1,2 разу, а у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» – 2,7 разу.

Водночас СЕЗ «Курортополіс Трускавець» демонстрував задовільну інвестиційну віддачу податкових пільг: 10,3 за 2004 р. проти 4,3 у СЕЗ «Яворів». У середньому за 2000-2015 рр. середня вартість інвестицій, залучених в один проект, що реалізувався у СЕЗ Львівської області, становила 1,7 млн грн, при тому бюджетна віддача залучених інвестицій була незначною (1,04). У СЕЗ «Курортополіс Трускавець» середня вартість інвестицій, залучених в один проект, що реалізувався у СЕЗ, у середньому за 2000-2009 рр. була значно вищою, ніж у СЕЗ «Яворів» (3 млн грн проти 1,4 млн грн).

Водночас ефективність використання інвестицій у СЕЗ Львівської області була задовільною – у середньому за 2000-2015 рр. 94,4% інвестицій, які надійшли у СЕЗ регіону, були освоєні. Питома вага інвестицій, які надійшли у СЕЗ упродовж 1999-2004 рр., у загальному обсязі інвестицій Львівської області коливалася в межах 2,4% ч10,4%, тоді як з 2008 р. вона становила менше 1%.

Позитивний вплив наданих податкових пільг і залучених інвестицій у СЕЗ Львівської області був виявлений у вигляді виробничої віддачі (обсягів реалізації товарів і послуг). Зокрема, у СЕЗ «Яворів» у 2004 р. виробнича віддача у вигляді інвестицій становила 3,53, а у вигляді податкових пільг – 15,7. Натомість у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» ситуація значно гірша: 0,38 і 3,94 відповідно.

Для забезпечення комплексного оцінювання впливу СЕЗ на розвиток Львівської області загалом і впливу кожної окремої СЕЗ на розвиток територій, на яких вони розташовувалися, скористаємося кореляційно-регресійними моделями (табл. 3). Часовою вибіркою обрано період 2000-2005 рр., коли умови в СЕЗ відповідали їх суті і діяв пільговий режим оподаткування.

Як свідчать результати кореляційно-регресійного аналізу, діяльність СЕЗ усе ж мала вплив на основні показники розвитку Львівської області. Зокрема, величина ВРП Львівської області мала вагому залежність від обсягів

Таблиця 2

		Показники ефективності функціонування СЕЗ у Львівській області														
Показник / Рік	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Інвестиційна віддача податкових пільг	н. д.	н. д.	н. д.	4,3	6,7	39,7	35,3	58,8	55,3	7,3	5,2	н. д.	3,3	н. д.	н. д.	н. д.
Бюджетна віддача залучених інвестицій	н. д.	н. д.	н. д.	0,134	0,099	0,277	0,456	0,269	0,492	1,657	2,633	1,052	1,581	2,474	1,014	1,385
Середня вартість інвестицій, залучених в один проєкт, що реалізується у СЕЗ, млн грн	2,2	1,3	1,2	1,2	2,9	2,3	1,9	2,4	2,5	0,8	0,6	1,3	1,0	0,7	2,3	2,8
Іноземні інвестиції у СЕЗ на одну особу населення території, де вона розташована	348,2	253,8	210,6	138,1	519,4	384,3	287,2	143,3	54,5	26,2	19,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Коефіцієнт ефективності використання інвестицій	0,96	0,75	0,98	0,99	1,00	1,00	0,88	0,99	0,99	0,98	0,96	0,82	0,94	1,00	0,95	0,92
Коефіцієнт виробничої віддачі інвестицій у СЕЗ	0,2	1,7	1,8	3,3	1,7	3,2	4,9	4,6	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.
Коефіцієнт виробничої віддачі податкових пільг, наданих суб'єктам СЕЗ	н. д.	н. д.	н. д.	14,1	11,3	125,8	173,2	273,3	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.	н. д.
Бюджетна віддача одного штатного працівника у СЕЗ, тис. грн / працівник	н. д.	н. д.	н. д.	2,50	4,80	8,42	10,40	10,10	19,61	21,1	28,11	24,22	31,11	34,45	46,91	51,40
Коефіцієнт бюджетної ефективності використання податкових пільг	н. д.	н. д.	н. д.	0,57	0,72	11,00	16,09	15,94	0,03	0,01	0,01	н. д.	0,05	н. д.	н. д.	н. д.

Розраховано автором на основі [15] за даними Головного управління статистики у Львівській області

Таблиця 3

Кореляційно-регресійні моделі впливу СЕЗ на соціально-економічний розвиток Львівської області загалом і м. Трускавець і Яворівського району зокрема

СЕЗ	м. Трускавець (СЕЗ «Курортполіс Трускавець» – м. Трускавець)	Яворівський район (СЕЗ «Яворів» – Яворівський р-н)	Львівська область (загалом СЕЗ – Львівська область)
Надійшло інвестицій	Податкові надходження		ВРП
	$y = 52,067x + 8214,3$ $R^2 = 0,7044$	$y = 39,905x + 9504,4$ $R^2 = 0,038$	$y = 41,196x + 4283,3$ $R^2 = 0,7003$
	Надходження прямих іноземних інвестицій у рік		
	$y = 10,329x + 2124,8$ $R^2 = 0,1056$	$y = 72,701x - 764,28$ $R^2 = 0,3237$	$y = 39,962x + 43687$ $R^2 = 0,0379$
Дохід (виручка) від реалізації продукції	Кількість інноваційно активних підприємств		
	$y = -0,0013x + 0,7586$ $R^2 = 0,0126$	$y = 0,0025x + 0,7895$ $R^2 = 0,0022$	$y = -0,1926x + 103,76$ $R^2 = 0,7754$
	Податкові надходження		
	$y = 57,327x + 8893$ $R^2 = 0,8467$	$y = 20,289x + 6618,4$ $R^2 = 0,9371$	$y = 710,42x + 428021$ $R^2 = 0,9523$
Обсяг виробленої продукції	Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників		
	$y = 1,9271x + 262,74$ $R^2 = 0,8321$	$y = 0,6526x + 105,92$ $R^2 = 0,9375$	$y = 0,6309x + 185,15$ $R^2 = 0,9895$
	Середньорічна чисельність найманих працівників		
	$y = 7,1453x + 11973$ $R^2 = 0,8793$	$y = -2,6043x + 19795$ $R^2 = 0,8066$	$y = -128,82x + 660063$ $R^2 = 0,6922$
Середньо- облікова чисельність штатних працівників	Обсяг експорту товарів і послуг		
	$y = 71,842x + 3961,1$ $R^2 = 0,8143$	$y = 56,84x + 4449,5$ $R^2 = 0,9792$	$y = 602,77x + 288309$ $R^2 = 0,8738$
Середньо- облікова чисельність штатних працівників	Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників		
	$y = 0,0958x + 218,23$ $R^2 = 0,9096$	$y = 0,1062x + 32,2$ $R^2 = 0,8724$	$y = 0,0653x + 144,78$ $R^2 = 0,9373$
	Податкові надходження		
	$y = 2,8916x + 7504,2$ $R^2 = 0,954$	$y = 3,2791x + 4386,7$ $R^2 = 0,8597$	$y = 76,514x + 370352$ $R^2 = 0,9772$

Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області.

надходження інвестицій у СЕЗ. Виробнича діяльність підприємств СЕЗ істотно вплинула на величину як надходжень до бюджетів, експорту товарів і послуг, так і зайнятості, оплати праці населення в регіоні.

Проте відсутня залежність між інвестуванням у СЕЗ і надходженнями прямих іноземних інвестицій у регіон насамперед через низькі обсяги залучення прямих іноземних інвестицій у СЕЗ. Окрім того, виявлено обернену залежність між надходженнями інвестицій у СЕЗ і кількістю інноваційно активних підприємств у регіоні. Це вчергове доводить, що розвиток інноваційної діяльності для суб'єктів господарювання у СЕЗ не був пріоритетним напрямом діяльності.

У м. Трускавець і Яворівському районі ситуація є подібною до Львівської області. Надходження інвестицій у СЕЗ не впливало на динаміку надходжень прямих іноземних інвестицій в економіку адміністративно-територіальних одиниць, як і на розвиток інноваційної діяльності. До прикладу, у 2001-2004 рр. у середньому м. Трускавець і Яворівському районі нараховувалося 1-2 інноваційно активні підприємства, тоді як у 2008-2015 рр. – 2 (м. Трускавець) і 7 (Яворівський район).

Необхідно також відзначити, що за перших п'ять років функціонування СЕЗ у середньому щороку обсяги експорту товарів і послуг зростали на 46,9%

у Яворівському районі і 39,0% у м. Трускавець. Це при тому, що до початку створення СЕЗ у цих регіонах динаміка експорту товарів і послуг була негативною. Упродовж наступних років і донині обсяги експорту товарів і послуг у цих районах Львівської області здебільшого зростали. До прикладу, за перший рік функціонування СЕЗ у Яворівському районі відбулося збільшення експорту товарів і послуг майже у 2 рази, а за 15 років – у понад 27 разів. У м. Трускавець ці показники, відповідно, складають 1,8 разу і 6,8 разу. Таким чином, створення СЕЗ стало дієвою точкою зростання для нарощування обсягів експорту товарів і послуг у цих регіонах Львівської області.

У 2000 р. середньорічна кількість найманих штатних працівників у СЕЗ «Курортополіс Трускавець» складала 46 осіб, або 0,37% від загальної середньорічної кількості найманих штатних працівників м. Трускавець, а у СЕЗ «Яворів» – 641 особа, або 3,25%. У наступні 6-7 років середньорічна кількість найманих штатних працівників у СЕЗ стрімко зростає. Зокрема у 2006 р. середньорічна кількість найманих штатних працівників СЕЗ «Курортополіс Трускавець» досягла 28,6% від аналогічного показника по м. Трускавець, а СЕЗ «Яворів» – 25,3% по Яворівському районі. Упродовж останніх років (2011-2015 рр.) динаміка створення нових і збереження робочих місць у СЕЗ «Яворів» була здебільшого спадною (за винятком 2013 р.). Зокрема, за станом на 1 жовтня 2015 р. на території цієї СЕЗ було створено 32 робочі місця і збережено

Таблиця 4

SWOT-аналіз функціонування СЕЗ в Україні

Сильні сторони	Можливості
Підвищення інвестиційної привабливості території. Залучення інвестицій з інших регіонів і країн Створення сприятливих умов для розвитку підприємництва. Налагодження міжнародної та міжрегіональної інтеграції суб'єктів, які здійснюють діяльність у СЕЗ. Збільшення платежів до бюджету. Збільшення обсягів виробленої продукції (робіт, послуг), насамперед експорторієнтованої. Створення нових робочих місць і збереження наявних. Підвищення рівня оплати праці.	Трансформація СЕЗ у нові форми просторової організації, насамперед кластер, індустріальні, технологічні, науково-технологічні парки. Розвиток пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні. Формування «точок зростання» у депресивних регіонах. Формування конкурентоспроможних територіальних утворень на основі принципів функціонування четвертої промислової революції.
Слабкі сторони	Загрози
Низькі обсяги інвестування. Невелика питома вага іноземних інвестицій у загальному обсязі надходжень інвестицій. Втрати довіри інвесторів, насамперед іноземних, через зміну умов функціонування СЕЗ. Низька бюджетна віддача залучених інвестицій. Вимивання коштів у вигляді отриманого доходу замість реінвестування в модернізацію основного капіталу підприємств. Низький розвиток інноваційної діяльності. Втрати бюджетів через перевищення обсягів наданих податкових пільг над обсягами податкових надходжень. Масовість правопорушень (насамперед податкового і митного законодавства) з боку суб'єктів господарювання у СЕЗ.	Політична нестабільність. Наявність правових колізій у вітчизняному законодавстві Низький захист інвесторів. Наявність передумов для проведення тінювих операцій і незаконної діяльності у СЕЗ. Високий рівень бюрократії та корупції Низька державна підтримка інфраструктури.

Складено автором.

45 робочих місць, тоді як у 2011 р. ці показники становили 132 і 219 робочих місць відповідно.

Результати проведеного дослідження дають можливість, враховуючи первинну мету створення СЕЗ, виокремити позитиви та негативи досвіду їх функціонування в Україні, і в тому числі у Львівській області (табл. 4).

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що в сучасних умовах господарювання продовжувати функціонування СЕЗ в Україні у попередньому вигляді економічно недоцільно. Проте повністю відмовлятися від практики їх застосування не варто. Світовий досвід засвідчує зміну форм СЕЗ відповідно до умов середовища і викликів часу. Трансформація СЕЗ в Україні має відбуватися в напрямі розвитку їх інших функціональних типів і базуватися на стратегічних цілях розвитку регіонів, забезпечувати реалізацію пріоритетних напрямів розвитку інноваційної діяльності, науки та техніки в Україні.

З огляду на це, вважаємо, що новими пріоритетами просторової організації в Україні на заміну попередніх СЕЗ мають стати:

- *технопарки*, за допомогою яких здійснюється реалізація проектів з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій і забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної продукції [5]. В Україні поки нараховується 16 технопарків, з яких лише у 8 реалізуються проекти. Діяльність технопарків має бути спрямована на розробку та впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки; розробку енергозберігаючих технологій;
- *наукові парки*, які є вагомими центрами комерціалізації результатів наукових досліджень, і їх впровадження на зовнішньому та внутрішньому ринках, використовуючи науково-освітній потенціал. В Україні створено 8 наукових парків, половина з яких розташована у м. Київ, а ще три у м. Харкові. Таким чином, є потреба розширити їх мережу на базі провідних навчальних закладів країни, а також науково-дослідних інститутів;
- *індустріальні (промислові) парки*, діяльність яких здійснюється у сфері переробної промисловості, інформації і телекомунікацій, а також науково-дослідній сфері [7]. В Україні формально існує 12 зареєстрованих індустріальних парків. Активізація їх діяльності є особливо актуальною на етапі переходу вітчизняної економіки до четвертої промислової революції [19] та орієнтації на розвиток новітніх технологій у сфері штучного інтелекту, робототехніки, біотехнологій, автономних транспортних засобів тощо. Окрім того, вітчизняні індустріальні парки мають розвивати такі стратегічні напрями розвитку інноваційної діяльності, як освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій; освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки. У цьому контексті можуть бути створені вузько-спеціалізовані парки: авіа-, ракетно-космічні парки. Перспективним в Україні є розвиток транскордонних індустріальних парків;
- *кластери*, появі яких сприяє наявність попередніх форм просторової організації бізнесу. До основних переваг кластерів належать: створення сприятливих умов для розвитку інноваційної діяльності (наявність технологічної мережі на спільній науковій базі), стимулювання розвитку малого бізнесу, вузько-галузєва спеціалізація, виробництво конкурентоспроможної продукції, залучення інвестицій. На нинішній день існує потреба у формуванні правової бази регулювання їх діяльності в Україні. Високий потенціал і можливості розвитку в Україні мають ІТ-кластери.

Таким чином, зміна пріоритетів у просторовій організації в напрямі стимулювання формування зон інтенсивного розвитку прикладної науки і наукоємного виробництва – СЕЗ третього покоління (технологічні, наукові, індустріальні парки, промислові та інноваційні кластери) – дозволить створити дієві «точки зростання» вітчизняної економіки на інноваційній основі.

До перспектив подальших досліджень належить вивчення теоретико-прикладних аспектів сусідніх інноваційних кластерів.

Список використаних джерел:

1. Борщевський В. В. Перспективи функціонування вільних (спеціальних) економічних зон у контексті розвитку українсько-польського співробітництва / В. В. Борщевський, В. В. Засадко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 4(9). – С. 201-206.
2. Буткевич О. В. Правове регулювання господарської діяльності в спеціальних (вільних) економічних зонах України : монографія / О. В. Буткевич. – Х.: Право, 2008. – 184 с.
3. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ : аналітична доповідь / О. В. Шевченко, В. І. Жук, К. Г. Юрченко, О. А. Баталов [та ін.] ; наук. ред. Д. І. Олійник ; Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – К., 2015. – 116 с.
4. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» від 25 квітня 2005 р. № 2505-IV / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2505-15>
5. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України» від 12 січня 2006 року № 3333-IV / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3333-15>
6. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13 жовтня 1992 р. № 2673-XII / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2673-12>
7. Закон України «Про індустріальні парки» 21 червня 2012 року № 5018-VI / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>
8. Закон України «Про спеціальну економічну зону «Яворів» від 15 січня 1999 року, № 402-XIV / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/402-14>
9. Закон України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець» від 18 березня 1999 року № 514-XIV / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-14>
10. Засадко В. В. Перспективи функціонування спеціальних економічних зон в Україні в умовах створення зони вільної торгівлі з ЄС. – 2008. – Березень. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/March08/10.htm>
11. Зельдіна О. Р. Теоретичні аспекти спеціального режиму господарювання : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право / О. Р. Зельдіна. – К., 2007. – 39 с.
12. Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М. І. Мельник. – Львів, 2016. – 552 с.
13. Основні показники по СЕЗ. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez>
14. Основні результати досліджень відділу регіональної екологічної політики та природокористування. ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». – Режим доступу: <http://ird.gov.ua/ird01/p1038>
15. Перелік показників щодо визначення ефективності функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності: наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції та інших органів. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0217-05>
16. Пила В. І. Про перспективи СЕЗ і ТПР в Україні / В. І. Пила, О. С. Чмир, В. М. Загородній // Економіка України. – 2002. – № 4. – С. 11-17.
17. Статистична інформація. – Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
18. Ткач С. М. Розвиток інноваційної інфраструктури в Україні та Польщі / С. М. Ткач // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; редкол. : В. С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2016. – Вип. 3 (119). – С. 92-97.
19. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution // The Financial Times. – 2016. – January 17. – Retrieved from <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/9930245c-b924-11e5-bf7e-8a339b6f2164.html>

20. Special Economic Zones. Performance, Lessons Learned, and Implications for Zone Development. 2008 April. The World Bank Group. Washington. – P.35.
21. Special economic zones. Political priority, economic gamble // The Economist. – 2015. – April 4. – Retrieved from <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21647630-free-trade-zones-are-more-popular-ever-with-politicians-if-not>
22. Special Economic Zones. Progress, Emerging Challenges, and Future Directions / [Ed.: T. Farole, G. Akinci] ; Word Bank Group, 2011. – 346 p.

References

1. Borshchevskyy, V. V., & Zasadko, V. V. (2008). Perspektyvy funktsionuvannya vilnykh (spetsialnykh) ekonomichnykh zon u konteksti rozvytku ukrainsko-polskoho spivrobitnytstva [Prospects for the functioning of free (special) economic zones in the context of Ukrainian-Polish cooperation]. In *Stratehichni priorytety [Strategic Priorities]:* Vol. 4(9) (pp. 201-206). [in Ukrainian].
2. Butkevych, O. V. (2008). *Pravove rehuliuвання hospodarskoi diialnosti v spetsialnykh (vilnykh) ekonomichnykh zonakh Ukrainy [Legal regulation of economic activity in special (free) economic zones of Ukraine]*. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
3. Oliynyk, D. I. (Ed.), Shevchenko, O. V., Zhuk, V. I., Yurchenko, K. H., Batalov, O. A., & et al. (2015). *Ekonomika rehioniv u 2015 rotsi: novi realii i mozhlyvosti v umovakh zapochatkovanykh reform [The Region's Economy in 2015: new realities and opportunities in terms of reforms initiated]* (Scientific Report). Kyiv: National Institute of Strategic Studies in Ukraine [in Ukrainian].
4. Supreme Council of Ukraine (2005). Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrainy «Pro Derzhavnyy byudzhnet Ukrainy na 2005 rik» [On Amendments to the Law of Ukraine «On State Budget of Ukraine for 2005»]. Law of Ukraine, adopted on 2005, April 25, 2505-IV. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2505-15> [in Ukrainian].
5. Supreme Council of Ukraine (2006). Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrainy «Pro spetsial'nyy rezhym innovatsiynoi diyal'nosti tekhnolohichnykh parkiv» ta inshykh zakoniv Ukrainy [On Amendments to the Law of Ukraine «On Special Regime of Innovation Activity of Technological Parks» and other laws of Ukraine]. Law of Ukraine, adopted on 2006, January, 12, № 3333-IV Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3333-15> [in Ukrainian].
6. Supreme Council of Ukraine (1992). Pro zahal'ni zasady stvorennya i funktsionuvannya spetsial'nykh (vil'nykh) ekonomichnykh zon [On General Principles of Creation and Functioning of Special (Free) Economic Zones]. Law of Ukraine, adopted on 1992, October 13, 2673-XII. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2673-12> [in Ukrainian].
7. Supreme Council of Ukraine (2012). Pro industrial'ni parky [On the industrial parks]. Law of Ukraine, adopted on 2012, June, 21, № 5018-VI Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5018-17> [in Ukrainian].
8. Supreme Council of Ukraine (1999). Pro spetsial'nu ekonomichnu zonu «Yavoriv» [On Special Economic Zone «Yavoriv»]. Law of Ukraine, adopted on 1999, January 15, 402-XIV. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/402-14> [in Ukrainian].
9. Supreme Council of Ukraine (1999). Pro spetsial'nu ekonomichnu zonu turist-s'ko-rekreatsiynoho typu «Kurortopolis Truskavets» [On Special Economic Zone of Tourist-Recreational Type «Health Resort Truskavets»]. Law of Ukraine, adopted on 1999, March 18, 514-XIV. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-14> [in Ukrainian].
10. Zasadko, V. V. (2008). *Perspektyvy funktsionuvannya spetsial'nykh ekonomichnykh zon v Ukraini v umovakh stvorennya zony vil'noyi torhivli z YeS [Prospects of functioning of special economic zones in Ukraine in terms of a free trade zone with the EU]* (Analytical Report). Institute for Strategic Research. Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/Monitor/March08/10.htm> [in Ukrainian].
11. Zeldina, O. R. (2007). *Teoretychni aspekty spetsial'noho rezhymu hospodaryuvannya [Theoretical aspects of special economic regime]*. (Dr.Sci. in Leg. Thesis, Institute of Economic and Legal Research of the NAS of Ukraine, Ukraine). [in Ukrainian].
12. Melnyk, M. I. (Ed.) (2016). *Metropoliyni funktsiyi velykykh mist Ukrainy: potentsial rozvytku ta perspektyvy realizatsiyi [Metropolitan features of large cities of Ukraine: potential of development and prospects of implementation]*. Lviv: Dolishnyi Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
13. The Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2016). Osnovni pokaznyky po SEZ [The Main Indicators of SEZ]. Website of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez> [in Ukrainian].
14. Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine (2016). Osnovni rezultaty doslidzhen viddilu rehionalnoi ekolohichnoi polityky ta pryrodokorystuvannya [The main results of research of the regional environmental policy and environmental management]. Website of Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. Retrieved from <http://ird.gov.ua/ird01/p1038> [in Ukrainian].
15. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2005). Perelik pokaznykiv shchodo vyznachennia efektyvnosti funktsionuvannya spetsialnykh (vilnykh) ekonomichnykh zon i terytorii iz spetsialnym rezhymom investytsiinoi diialnosti [The List of Indicators to Determine the Efficiency of the Special (Free) Economic Zones and

- Territories with Special Investment Regime]. Order of the Ministry of Economy and European Integration and other bodies, adopted on 2005, January 19. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0217-05> [in Ukrainian].
16. Pyla, V. I., Chmyr, O. S., & Zahorodniy, V. M. (2002). Pro perspektyvy SEZ i TPR v Ukraini [On the Prospects of SEZ and TPD in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economics of Ukraine*. 4, 11-17. [in Ukrainian].
 17. State Statistics Service of Ukraine (2016). Statystychna informatsiia [Statistical information]. Website of State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
 18. Tkach, S. M. (2016). Rozvytok innovatsiinoi infrastruktury v Ukraini ta Polshchi [The development of innovation infrastructure in Ukraine and Poland]. In V. Kravtsiv (Ed.), *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy [SocioEconomic Problems of the Modern Period of Ukraine]: Vol. 119 (3). Aktual'ni problemy rehional'noho rozvytku [Actual problems of regional development]*. (pp. 92-97). Lviv: Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
 19. Schwab, K. (2016, January 17). The Fourth Industrial Revolution. Website of The Financial Times. Retrieved from <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/9930245c-b924-11e5-bf7e-8a339b6f2164.html>
 20. Special Economic Zones. Performance, Lessons Learned, and Implications for Zone Development (2008, April). Website of The World Bank Group. Washington
 21. Special economic zones. Political priority, economic gamble. (2015, April 4). The Economist. Retrieved from <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21647630-free-trade-zones-are-more-popular-ever-with-politicians-if-not>
 22. Farole, T. & Akinci, G. (Eds.). (2011). *Special Economic Zones. Progress, Emerging Challenges, and Future Directions*. World Bank Group.

Tkach S. M. Special economic zones in Ukraine: Experience and new priorities of spatial organization.

The presence of a systemic crisis in Ukrainian economy requires decisive action to create a favourable environment for the free development of entrepreneurship, opening the potential of regions, increasing their investment attractiveness and competitiveness. Special economic zones (SEZ) are the significant factor in the global economy. Taking it into account, the author argues that this issue is currently of great interest and stresses the need to provide a detailed examination of practices of SEZs in Ukraine in retro and prospects of development.

The aim of the article is to study the experience of functioning of SEZ in Ukraine in order to improve their efficiency and possibility of transformation into new forms of spatial organisation of business.

Research methodology: general scientific and special methods: analysis and synthesis, logic synthesis, comparative; economic and statistical, structural and factor analysis, cartographic and graphical methods.

Based on the analysis of Ukrainian legislation the author investigated conditions and features of functioning of SEZs. Special attention is paid to the impact of SEZs on the dynamics of socio-economic development of Ukraine during 1998-2015. The complex evaluation of the efficiency of functioning of SEZ in the Lviv region (on the basis SEZ «Yavoriv» and SEZ of tourist-recreational type «Health Resort Truskavets») during 2000- 2015 is carried out. The author conducted SWOT-analysis, systematized and summarized positive and negative side of using SEZ in Ukraine.

The obtained results make it possible to state that in the current economic conditions it is not economically feasible to continue SEZ development in Ukraine in the previous form. Nevertheless, it does not mean the complete abandonment of the practice of their application in Ukraine. World experience shows the changing of SEZ forms under the environmental conditions and challenges. The author concludes that transformation of SEZ in Ukraine should be carried out in the way of development of their other functional types and based on the strategic goals of regional development, to ensure the implementation of the priority areas of innovation, science and technology in Ukraine.

There is reason to believe that changing priorities in the spatial organization towards stimulating of the formation of zones of applied science and high-tech industry intensive development – SEZ third generation (technological, scientific, industrial parks, industrial and innovation clusters) – will create effective «growth points» of the national economy based on innovation.

Central and regional authorities can use the materials in this article for improving investment attractiveness and competitiveness of regions.

Further studies will be used to study the theoretical and applied aspects of neighbouring innovation clusters.

Keywords: special economic zones, investment attractiveness, competitiveness, innovation activities, new forms of spatial organization of business.

Ткач Соломія Миколаївна – кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник сектору просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України (e-mail: t.solomija@gmail.com).

Tkach Solomiya Mykolayivna – Ph.D. (Econ.), Senior Researcher, Junior Researcher of the Sector of spatial development of the SI “Institute of Regional Research n.a. M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine”.

Надійшло 27.08.2016 р.